

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLIKLARIDAGI MAVZULAR VA ULARNING O'QUVCHI YOSHIGA MOSLIK DARAJASI

Choriyeva Zulfiya Bahodirovna

TerDUPI magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7544399>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf darsliklaridagi mavzularning o'quvchi yoshiga moslik darajasi yoritib berilgan. Maqola davomida mavzu doirasidagi fikr va mulohazalar hamda tahlillar keltirilgan. Maqola so'nggida xulosa va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: o'quv faoliyati, darsliklar, tahlil, mulohaza, mavzular.

ТЕМЫ В УЧЕБНИКАХ ДЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ И СТЕПЕНЬ ИХ СООТВЕТСТВИЯ ВОЗРАСТУ УЧЕНИКА

Аннотация. В данной статье описывается уровень соответствия тем в учебниках для начальной школы возрасту школьника. На протяжении всей статьи мнения, комментарии и анализы представлены в рамках темы. Выводы и предложения даны в конце статьи.

Ключевые слова: учебная деятельность, учебники, анализ, рассуждение, темы.

TOPICS IN PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS AND THEIR LEVEL OF SUITABILITY FOR THE STUDENT'S AGE

Abstract. This article describes the level of appropriateness of topics in primary school textbooks to the age of the student. Throughout the article, opinions, comments and analyzes are presented within the scope of the topic. Conclusions and suggestions are given at the end of the article.

Keywords: educational activity, textbooks, analysis, reasoning, topics.

Ta'lim jarayonidagi asosiy qiyinchiliklar o'quv faoliyatining shakllanmaganligi bo'lib, u yashirin psixologik qiyinchiliklarga tegishlidir. O'quvchi bu holatni sezadi, lekin u nima uchun shunday bo'layotganligini tushunmaydi va ifodalab bera olmaydi, shu sababli kattalarga yordam so'rab murojaat qila olmaydi. Bunday qiyinchiliklar mavhum bo'lib, ularning tabiati tushunarsizdir.

Bunday holatlarda ota-onalar va o'qituvchilar o'quvchiga yordam ko'rsatmasliklari achinarli holatdir, chunki ularning o'zlari ham o'quv faoliyati va uning tarkibiy tuzilmasining psixologik aspektlari bilan tanish emaslar. Bu nuqsonlarning yorqin belgilari – dangasalikda, qobiliyatning yo'qligida va boshqalarda nomoyon bo'ladi.

O'quv faoliyatining shakllanmaganligi ayniqsa to'rtinchi-beshinchi sinflarda, ya'ni ta'lim murakkabroq darajaga ko'tarila boshlaganda va o'zlashtiriladigan materialning o'sishi bilan ko'zga tashlana boshlaydi. O'quvchi, bu holatda qandaydir noma'lum to'siqqa duch kelganday bo'ladi.

Shu sababli boshlang'ich ta'limda o'quvchi yangi bilimlarni o'zlashtirishga ko'mak beruvchi o'ziga xos o'quv usullariga erishishi uchun, eng zarur shart-sharoitni yaratish, ya'ni o'quvchiga o'qishni o'rgatish lozim.

Bu vaqtga kelib, darsliklarda o'quvchidan zarur umumlashtirishlarni amalga oshirishi, ya'ni ma'nosiga ko'ra guruhlarga ajrata olish shakllangan bo'lishi kerak. To'rtinchi sinfga kelib, ulardan erkin foydalana bilishi lozim.

Barcha yangi-yangi talablar, yangi qoidalar, predmetlar harakatlarining yangi normalari obektlarning shu paytgacha noma'lum bo'lgan qonuniyatlarini ochib beradi. Dunyo o'quvchi o'zlashtirishi kerak bo'lgan ilmiy bilimlar va tushunchalar tizimi bilan tartiblashtirilgan. O'quvchining tafakkuri ana shu yuqorida qayd etilganlarga hamda insonlar va buyumlar bilan o'zaro harakat tajribasiga yo'naltiriladi.

Masalan, oy osmonda bola harakat qilgani uchun harakatlanadi degan mulohaza bolaning hayotiy tajribasi asosida, tafakkurning vositasi sifatida so'zlardagi ifodasidir. Predmetlardagi o'xshashliklar va farqlar so'zlarda, nutqda aks etadi. Uni bola bevosita kuzatish orqali aniqlaydi.

O'quvchi ilmiy tafakkurlashni umumiy o'rta ta'lim maktabida egallaydi, ilmiy tafakkur qilish bolani umummadaniy namunalarga, normalarga, etalonlarga, atrofda olam bilan bo'ladigan munosabatlar qonuniyatlariga yo'naltiradi. Son tushunchasi, so'z, badiiy obraz va boshqalar, ilmiy tafakkur asosini tashkil etuvchi obyektiv dunyo xususiyatlari bilan yangi harakatlar, munosabatlar bolaning shaxsiy tajribasi jarayonida ilgari egallanmaganlarini egallashga imkon beradi.

Mavzuning dolzarbligi qator faktorlar natijasida kelib chiqqan. Birinchidan, o'quv jarayonining intensivikasi o'quvchilarda tafakkur faoliyatining turli tomonlarini rivojlantirish uchun vositalarni izlash vazifasini qo'yadi. Bu vazifani yechishning samarali vositasi – o'quv o'yinlari hisoblanadi.

Ikkinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktabi tajribasini kuzatishlar, ko'pchilik o'qituvchilar o'yinlar metodini o'zlashtirgan emaslar, ular boshqa o'qituvchilarda o'zining ijobiy tomoni bilan nomoyon bo'lgan o'yinlar amaliyotidan foydalanmaydilar.

O'yinlar metodi maktab yoshigacha bo'lgan bolalarni ular uchun odat tusiga kirgan o'yin faoliyatidan o'quv faoliyatiga asta-sekinlik bilan o'tishni amalga oshiradi, bu o'tish jarayonini unchalik sezilarlisiz va hech qanday qiyinchiliksiz o'tishga yordam beradi. Boshqa muhim jihatlar bilan birgalikda didaktik o'yinlarni o'tkazish metodikasini mukammallashtirishga va ta'lim jarayonida turli ko'rinishdagi qiziqarli o'yinli mashqlardan foydalanishga ham alohida e'tibor qaratish zarur bo'ladi. Har bir o'qituvchi har bir o'yinning nima uchun mo'ljallanganligini, uning mazmunini yaxshi tushunishi, o'yinni har bir dars uchun mavzuni o'zlashtirishdagi aniq vazifalarini hisobga olgan holda tashkil qilishni, metodikasini o'ylab chiqishi zarurdir.

Bolaning ruhiy sog'lomligining o'ziga xosligi - uning bilimga nisbatan faolligidir.

Bola qiziquvchanligi doimo o'rab turgan atrofimizdagi olamni va dunyo tuzilishini bilishga yo'naltirilgandir. Bola o'ynab turib, tajribasida sabab-oqibat va ular o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlashga harakat qiladi. Masalan. uning o'zi qanday predmetlar cho'kishini, qanday predmetlar suzishini fahmlashi mumkin. Bolaning aqliy munosabatlari qanchalik faol bo'lsa, u shunchalik ko'p savollar beradi va bu savollar turlicha bo'lib boradi. Bola dunyodagi barcha narsalar bilan qiziqishi mumkin: okeanning chuqurligi qancha? Hayvonlar qanday nafas oladi? Nima uchun tog'larning tepasida qor saqlanadiyu pastda erib ketadi?

Bola har doim bilishga intiladi, bilimlarni o'zlashtirish esa ko'p sondagi "nimaga?", "qanday", "qanday qilib", "nima uchun" kabi savollarga javob olishi orqali amalga oshadi.

U o'zida bor bilimlaridan foydalanishga majbur holda, holatni tasavvur qiladi va savolga javob topish uchun mumkin bo'lgan yo'lni topishga harakat qiladi. Bola haqiqiy holatni tasavvur qilib, o'z xayolida unda harakatlanadi. Ichki obrazli harakatlar natijasida masalani yechimini amalga oshish tafakkuri ko'rgazmali-obrazli deb ataladi. Obrazli tafakkur – kichik maktab yoshida

tafakkurning asosiy ko‘rinishidir. Albatta, boshlang‘ich ta‘lim yoshida bola mantiqiy fikrlaydi, lekin bu yoshda ular ko‘pincha ko‘rgazmalilikka tayanadilar.

Psixologlar tomonidan tafakkur ikkita turi o‘rganilgan – empirik va nazariy.

Nazariy tafakkur quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- refleksiya, ya‘ni bola tomonidan o‘z harakatlari va ularni masala shartlariga mos kelishini anglanishi;

- masala mazmunini umumiy yechimni topish maqsadida tahlil qilinishi, so‘ngra boshqa shunga o‘xshash masalalar sinfiga tadbiq etish uchun o‘tkazilishi;

- ularni rejalashtirish va ongda bajarish uchun ichki harakat rejasini tuzish[3, B.72].

Tadqiqotlar natijasida aniqlanganki, maktabda ta‘lim olish jarayonida bolaning bilim olishi boshqa ko‘rinishdagi tafakkur natijasida amalga oshishi mumkin va u empirika nomini olgan. Empirik tafakkur asosida bilimlarni o‘zlashtirish, atrof-olamdagi predmet va hodisalarning tashqi o‘xshashliklarini taqqoslash, umumiy belgilari aniqlash natijasida amalga oshiriladi.

O‘quvchilarda empirik va nazariy tafakkurning o‘ziga xosligi qanday nomoyon bo‘ladi, qanday aniqlanadi, kichik maktab yoshidagi bolalarda tafakkurning rivojlanishi qaysi yo‘ldan boradi?

Masalan, boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtiriladigan muhim matematik amallar qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish va bo‘lish amallari hisoblanadi. Bu amallar o‘zlashtirilganligidan so‘ng, ularni mustahkamlanganligi odatda ko‘p sonidagi bir xil ko‘rinishdagi matematik masalalarni yechish orqali tekshiriladi.

Nazariy tafakkurning shakllanganligini aniqlash uchun ikki qismdan iborat bo‘lgan tajriba-sinov holati tuziladi.

Birinchi qismda o‘quvchilarga ketma-ket bir nechta masalalar taklif etiladi, ular shunday tanlanganki, bir xillari ifodalanishiga ko‘ra, ikkinchi xillari javoblariga ko‘ra o‘xshashdir, lekin ularning matematik yechilish usullari turlicha bo‘lishi mumkin.

1-masala. Daraxtga uchta qush kelib qo‘ndi. Ularga yana bitta qush kelib qo‘shildi. Daraxtda nechta qush qo‘nib turibdi?

2-masala. Daraxtda 17 ta qush qo‘nib turibdi. 13 ta qush uchib ketdi. Daraxtda nechta qush qoldi?

3-masala. 18 ta qush 3ta teng to‘daga bo‘lindi. Har bir to‘dada nechtdan qush bor?

4-masala. Bolaga 7 ta olma va 2ta nok berishdi. Bolaga nechta meva berishdi? (Yechish usuli birinchi masala bilan umumiy).

Taqdim qilingan masalalar muvaffaqiyatli yechilgandan so‘ng, o‘quvchilarga ularni tasniflash (gruppalash) taklif etiladi.

Berilgan masalalarni yechishda o‘quvchi qanday belgilarga qarab mo‘ljallanganligiga e‘tibor qaratadigan bo‘lsak, bu yerda ikkita asosiy tasniflash varianti bo‘lishi mumkin: o‘quvchining masalani muhim bo‘lmagan, tashqi belgilariga qarab mo‘ljallanganligi (empirik yondashuv) va o‘quvchining masalaning muhim belgilariga, amallarning matematik usullariga qarab mo‘ljallanganligi (nazariy yondashuv).

O‘quvchining keyingi variantni tanlashi, masalani yechish davomida u nafaqat oxirgi natijani oldi, balki mos ko‘rinishdagi masalalar to‘plami uchun umumiy usulni ham ajratdi.

Yechilgan masalalarni tasniflash chog‘ida bolalar turlicha yondashdilar: masalalarni javobiga, bayon qilinish shakliga hamda yechilish usuliga qarab guruhlariga ajratishdi.

Nazariya jihatidan umumlashtirish tahlilining o'ziga xosligi o'quvchilar tomonidan murakkablik darajasi o'sib borish tartibidagi bir xil tipli masalalarni yechish davomida aniqlanishi mumkin. Lekin, bunday masalalarni yechilish tasnifiga qarab, o'quvchilarda nazariy tahlilning bor yoki yo'qligi haqida mulohaza yuritish mumkin.

Masalan, quyidagi topshiriq beriladi: har bir taqdim etilayotgan qatorda sonlar ketma-ketligini buzmasdan, ular orasiga arifmetik amallarni (qo'shish, ayirish, ko'paytirish va bo'lish) va qavslarni shunday joylashtiringki, bu amallar natijasida har bir qatorda bir soni hosil bo'lsin:

- 1) $123 = 1$
- 2) $1234 = 1$
- 3) $12345 = 1$
- 4) $123456 = 1$
- 5) $1234567 = 1$
- 6) $12345678 = 1$ va boshqalar.

Agar o'quvchi har bir masalani o'zi uchun yangi masaladek, ulardagi tuzilish umumiy prinsipini ajratmasdan yechadigan bo'lsa, u holda bola tashqi, muhim bo'lmagan belgilarga e'tibor qaratganidan darak beradi. Bu holda yechish xatolar va ularni tekshirib ko'rish metodi orqali olib borilayotganligini bildiradi. Agar bola bir yoki ikkita masalani yechish davomida uning umumiy yechish prinsipini kashf etadigan bo'lsa, demak u daslabki masalalarni yechishni tahlil qilgan va boshqalarini yechishda ulardan chiqargan xulosa hamda shartlariga tayangan bo'ladi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T.: O'zbekiston, 2012 y.-46b.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: 1998. B. 20-29.
3. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. – T.: Sharq, 1998. B. 31-61.
4. Ahmedova M., Abdurahmonova N., Jumayev M. Matematika 1-sinf uchun darslik. “Turon-Iqbol” 2014.
5. Abdurahmonova N., O'rinboyeva L. Matematika 2-sinf uchun darslik. “Yangiyo'l Poligraf Servis”. 2014y
6. Burxonov Sh., Xudoyorov U. Matematika 3-sinf. “Sharq” nashriyoti. 2014. 206-b.
7. Bikbayeva N.U., Yangibayeva E., Girfanova K.M. Matematika 4-sinf. “O'qituvchi” nashriyoti. 2013, 206-bet.
8. Гурова Л.Л. Психология мышления. – М.: ПЕР СЭ, 2005. – С. 47.